

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ФОНЕМАТИЧНОГО УЯВЛЕННЯ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ
ЗАСОБАМИ МУЗИКОТЕРАПІЇ»**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL2-M22z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія

Анна ЛЮБИЦЬКА

Керівник:

Олена БЄЛОВА

кандидат педагогічних наук, доцент,

Рецензент:

Світлана МИХАЛЬСЬКА

доктор психологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНЕМ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	5
1.1 Фонетична одиниця мови, як лінгвістичний аспект вивчення	5
1.2 Фонематичні вміння у дітей дошкільного віку з нормотиповим психофізичним розвитком	11
1.3 Особливості фонематичних вмінь у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення	22
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ФОНЕМАТИЧНОГО УЯВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	32
2.1 Методики дослідження фонематичного уявлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення	32
2.2 Аналіз матеріалів дослідження.....	39
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ФОНЕМАТИЧНОГО УЯВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ МУЗИКОТЕРАПІЇ	45
3.1 Організація навчально-корекційної роботи з формування фонематичного уявлення у дошкільників з порушеннями мовлення	45
3.2 Методика формування фонематичного уявлення у дошкільників з порушеннями мовлення засобами музикотерапії.....	51
3.3 Аналіз результатів формувального експерименту.....	60
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	72
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність теми. Теоретико-практичні дослідження в логопедії розкривають важливість розвитку фонематичних процесів (сприймання, аналіз, уявлення) у дітей дошкільного віку. Збереження в свідомості дитини образів звукових уявлень слів, формуються шляхом накопичення попереднього досвіду та вражень від їх сприймання. Що стає вкрай важливим для можливості відтворення звукових образів у пам'яті дитини під час засвоєння навиків письма та читання в початкових класах.

Проблему фонем та фонематичних процесів вивчали в межах загально-теоретичних і педагогічних підходах (О. Белова, Н. Гаврилова, С. Конопляста, О. Мілевська, М. Савченко, Є. Соботович, О. Ткач, Ю. Рібцун, та ін). В межах організації використання музикотерапії у процесі проведення логопедичної роботи з дітьми були предметом дослідження таких спеціалістів, як Г. Баришук, І. Безугла, І. Брушневська, Ю. Бугера, Т. Докучина, Л. Єременко, Л. Лісова, Н. Квітка, Ю. Пінчук, Ю. Рібцун, Н. Савінова та інші.

Окреслені проблеми обумовлюють актуальність здійснення дослідження на тему **«Формування фонематичного уявлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами музикотерапії»**.

Мета дослідження – розробити та апробувати методи навчально-корекційної роботи спрямовані на формування фонематичного уявлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку. Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз наукових джерел з зазначеної проблеми, та визначити, особливості розвитку фонематичного уявлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

2. Визначити методи діагностики та експериментально дослідити особливості розвитку фонематичного уявлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

3. Визначити методи формування фонематичного уявлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами музикотерапії.

Експериментально перевірити ефективність проведеної навчально-корекційної роботи.

Об'єкт дослідження – фонематичний розвиток дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – формування фонематичного уявлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами музикотерапії.

Методи дослідження: – *теоретичні:* вивчення та порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел з проблеми дослідження для визначення теоретичних засад і основних підходів щодо визначення фонематичного уявлення у дітей, її діагностики та корекції засобами музикотерапії; *емпіричні:* дослідження властивостей фонематичного уявлення у дітей дошкільного віку, констатувальний та формувальний експеримент; *методи математичної статистики:* кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних.

Теоретичне значення. Вивчено розвиток вмінь фонематичного уявлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Практичне значення результатів дослідження полягає в апробації психологічного інструментарію діагностики особливостей розвитку фонетичного уявлення у дітей дошкільного віку. Описана навчально-корекційна методика може бути використана у роботі логопеда, музичного керівника, вихователя логопедичної групи та груп з інклюзивної форми навчання. Наукові результати дослідження були здійснені на базі «Логопедичної студії Катерини Петельчук» м. Хмельницького. Апробація матеріалів дослідження була висвітлена у науковій публікації: «Науково-теоретичне вивчення фонетичного уявлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами музикотерапії».

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (70 найменувань), додатків (7 сторінок). У роботі вміщено 1 таблиця, 13 рисунків. Загальний обсяг наукової роботи – 85 сторінок, з них 78 сторінок – основного тексту.

ВИСНОВКИ

Висновки можна сформулювати наступним чином, враховуючи результати проведеного теоретичного та експериментального дослідження:

1. Аналіз науково-теоретичних джерел доводить, що у дітей раннього віку фонематичні процеси починають розвиватися послідовно з більш простих слів, а потім прогресує до більш складних, включаючи фонематичне сприймання, увагу, контроль, уявлення, аналіз і синтез. Фонематичні уявлення визначаються як здатність сприймати кожен мовний звук у різних варіантах його вимови, що забезпечує правильне використання звуків для розрізнення значень слів. Цей комплексний взаємозв'язок сприяє ефективному розвитку мовленнєвих навичок та надійному контролю за їх використанням. Мета розвитку фонематичного уявлення полягає в тому, щоб навчити дитину виділяти спільний звук у наданих словах, спираючись на слухове сприйняття мовлення.

2. Визначено методики, що направлені на вивчення та дослідження розвитку не тільки фонематичного уявлення але й фонематичного сприймання, фонематичного слухового контролю та фонематичного аналізу у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Визначено, що у значної кількості дітей із ЗНМ II та IV рівнів стан сформованості фонематичного сприймання не показав високого рівня, у всіх дітей переважав середній (с. р.) і низький рівень (н. р.) – ЗНМ II рівня – 20% с. р., 80% – н. р.; ЗНМ IV рівня 40 % с. р., 60% – н. р.. Більшість помилок були виявлені у дітей з ЗНМ II рівня, при цьому діти самостійно не виконували завдання, відчували труднощі у диференціації звуків на слух, допускали змішування, заміну та спотворення опозиційних звуків. Діти з середнім рівнем відволікалися та проявляли труднощі під час розуміння завдання.

Дослідження фонематичного слухового контролю на відмінно від попереднього тесту діти показали більш високий результат, оскільки назва підкріплювалася зоровим образом. Таким чином, у 40% з ЗНМ IV рівня – високий та 60% – середній рівень. Високий рівень діти з ЗНМ II рівня не

продемонстрували, 80% – середній рівень, 20% – низький рівень. Діти в цей раз продемонстрували більшу зацікавленість та уважність, з інтересом розглядали зображення.

Дослідження рівня сформованості фонематичних уявлень у дітей дошкільного віку з ЗНМ II – IV рівнів було зафіксовано, що високий рівень виконання був відсутній. При цьому лише 20% з ЗНМ IV рівня середній результат, 80% з ЗНМ IV рівня і 100% з ЗНМ II рівня – низький результат. Виконуючи дане дослідження було відмічено значні труднощі самостійного визначення наявності звуків без відсутності цілісного акустичного образу. Таким чином, можна стверджувати про низький рівень сформованості фонематичного уявлення, що свідчить про порушення цілісного сприйняття образу фонемати та фонематичного аналізу і синтезу в цілому. Більшість дітей не одразу зрозуміли інструкцію логопеда, потребували додаткового пояснення та підказок в ході виконання завдання.

Дослідження стану сформованості фонематичного аналізу як і на попередньому етапі викликало низку труднощів у всіх дітей. Тому високий рівень не показала жодна дитина, середній рівень 20% з ЗНМ IV рівня; низький рівень 80% з ЗНМ IV рівня і 100% з ЗНМ II рівня. Виділення першого звука у слові давалося дітям легше, ніж в середині та в кінці слова.

3. Визначено методики формування фонематичного уявлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами музикотерапії. Заняття з музично-корекційної роботи включали в себе різноманітні активності, такі як ходьба, біг, стрибки; виконання танцювальних рухів; імітація звуків тварин, синхронізована з рухами під музику; проведення дихальних вправ; виконання вправ для розвитку м'язового тону; рахункові завдання; робота з предметами; вправи для розвитку мовлення, як з предметами, так і без них; вокальні вправи; прослуховування музики; ігри з шумовими музичними інструментами та інші подібні активності.

Експериментально перевірили ефективність проведення навчально-корекційної роботи. Аналіз матеріалів дослідження доводить, що у дітей з ЗНМ II та IV рівнів після проведеної корекційної програми є позитивні зміни.

У багатьох дошкільників спостерігався високий рівень активності. Значно покращився середній та високий рівень фонематичних вмінь.

Визначення фонематичного уявлення після формувального експерименту, діти показали, що: високий рівень збільшився на 20% (ЗНМ IV рівня), середній рівень збільшився на 60% (ЗНМ IV рівня) і низького рівня взагалі не було. Середній рівень з ЗНМ II рівня значно покращився і зріс на 60%. Низький рівень був лише у 2 дітей (40%).

Діти з порушеннями мовленнєвого розвитку проявляли найбільшу активність під час виконання моторно-рухових ігор з застосуванням музикотерапії. Під час музичної гри вони вели себе відкрито та енергійно, виражали радість і завдання, пов'язані з рухом, не ставили перед ними великі вольові виклики. Діти з інтересом виконували всі поставлені цілі. Для дошкільників виявлялося більш простим і приємним виконувати вправи під час прослуховування музики, ніж виконувати завдання з дидактичного спрямування, такі як вибір малюнків чи відповіді на запитання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакум З.П. Учення про фонему як складова у формуванні мовної компетенції майбутнього словесника. Теорія і методика професійної освіти. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 15 (226), Ч. III, 2011. С. 65 – 71.
2. Бас-Кононенко О. В., Бондаренко В.В., Мойсієнко А. К. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика. Київ : Знання, 2010. 270 с.
3. Белова О. Б. Мовленнєва готовність до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку з важкими порушеннями мовлення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал*. Суми: Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. № 3 (107). С. 3 – 11.
4. Белова О. Б. Окреслення проблеми розвитку фонематичного рівня мовлення у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Зб. наук. праць / за ред. М. К. Шеремет. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О. В. 2023, 21, С. 5 – 14.
5. Блінова Г. Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини. Київ : «Благовіст», 2001. 215 с.
6. Богущ А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до семи років: монографія Київ : Вид. дім «Слово», 2004. 376 с.
7. Богущ А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
8. Богущ А.М., Гавриш Н.В., Саприкіна О.В. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку. Київ : Видавничий дім «Слово», 2009. 408 с.
9. Бойко Н. І., Хомич Т. Л. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 305 с.
10. Бондаренко Н.В. Вплив музичного мистецтва на мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 1. С. 45 – 52.

11. Брушневська І. М. Механізми розвитку фонематичного компоненту мовленнєвої діяльності дітей за умов звичайного онтогенезу. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*, 2016. Вип. 70(1). С. 84 – 88.
12. Вакуленко М.О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с.
13. Гаврилова Н. С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей : Монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 96 с.
14. Гаврилова Н. С. Порухення фонематичних процесів у дітей. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2010. Вип. 1. С. 87–98.
15. Глуховцева К. Д. Складні питання сучасної української літературної мови. Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2021. 265 с.
16. Гончаренко А. М. Аспекти розвитку мовленнєвої особистості у ранньому дитинстві. *Вихователь методист*, 2010. № 6. С.8 – 14.
17. Дегтяренко Т.В., Ковиліна В.Г. Психофізіологія раннього онтогенезу. Київ : УАІД «Рада», 2011. 323 с.
18. Жаборюк О.А. Сутність проблеми онтогенезу (домовленнєвий та ранній мовленнєвий періоди). *Мовознавство*. № 5. Одеса, 2014. С. 57 – 70.
19. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичні та лінгвометодичні аспекти. Київ : НМЦВО, 2003. 320 с.
20. Калмикова Л.О., Калмиков Г.В., Лапшина І.М., Харченко Н.В. Психологія мовлення і психолінгвістика. Київ : Переяслав Хмельницький педагогічний інститут, «Фенікс», 2008. 245 с.
21. Калмикова Л. О., Харченко Н. В., Дем'яненко С. Д., Порядченко Л. А. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку : монографія. Київ : Вид-во «ПП Медведєв», 2007. 304 с.
22. Квітка Н. О. Методичний посібник з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку. Київ : 2013. 82 с.

23. Кисличенко В., Шлапак А. Діагностика сформованості фонематичних процесів у дітей із ЗНМ III рівня засобами комп'ютерних технологій. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* № 3 (66), вересень, 2019. С. 114 – 119.

24. Кізюн О. Корекція та розвиток граматичних категорій в учнів з порушенням писемного мовлення, зумовленого ФФНМ. *Логопед.* 2015. № 2. С. 11 – 16.

25. Конопляста С. Ю. Ринологія від А до Я: монографія. Київ : Книгаплюс, 2016. 312 с.

26. Коструба П. П. Фонетика сучасної української літературної мови. Ч. 1. Львів : Вид-во Львівськ. ун-ту, 1963. 100 с.

27. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с.

28. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 208 с.

29. Курило О. До поняття «фонема». *Зб. секції граматики української мови.* Том. 1. Київ, 1930. С. 217 – 234.

30. Литвиненко В. А. Особливості становлення та розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Серія : Соціально-педагогічна. 2010. Вип. 15. С. 149 – 153.

31. Лісова Л. І. Логоритміка з методикою: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : ПП «Медибори-2006», 2018. 132 с.

32. Макаренко І. В., Федорович Л. О. Формування фонематичних процесів у дітей з порушеннями мовлення. Кременчук : Християнська Зоря, 2011. 94 с.

33. Малашевська І. А. Феномен музикотерапії та досвід її застосування у сфері музичної педагогіки. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 14. *Теорія і методика*

мистецької освіти: збірник наукових праць. Випуск 18 (23). Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. С. 53-57.

34. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків: Навчальний посібник для вчителів-логопедів, вчителів і вихователів шкіл та дитсадків. Київ : Райдуга, 2005. 408 с.

35. Малярчук А. Я. Обстеження мовлення дітей : дидактичний матеріал. Київ : Літера ЛТД, 2003. 103 с.

36. Матвієнко С. І. Теорія та методика музичного виховання дітей дошкільного віку. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 297 с.

37. Мовчан Н. Фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення: робота з дітьми старшої логопедичної групи. *Дефектолог*. 2015. № 7. С. 19 – 31.

38. Наконечний М. Ф. Фонетика. Курс сучасної української літературної мови. Київ : Радянська школа, 1951. 287 с.

39. Пінчук Ю. В. Основи методики виховання правильної вимови звука при дислалії. *Педагогіка та методики : спеціальний збірник наукових праць*. Київ, 2000. С. 43 – 49.

40. Піроженко Т. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини: навчальний посібник. Київ : Главник, 2005. С. 111.

41. Побережна Г. І. Педагогічний потенціал музикотерапії. *Мистецтво та освіта*. 2008. № 2. С. 9 – 13.

42. Пономарів О. Д., Різун В.В, Шевченко Л. Ю. та ін. Сучасна українська мова. Київ : «Либідь», 2005. 488 с.

43. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: *програмно методичний комплекс*. Київ. 2012. 258 с.

44. Рібцун Ю. В. Формування фонологічного компоненту мовленнєвої діяльності у дітей за умов нормального та порушеного онтогенезу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. пр.* 2012. № 22. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2012. С. 219 – 222.

45. Рібцун Ю.В. У країні Веселкових звуків. Альбом учителя-логопеда. Частина 2. Харків : «Основа», 2020. 80 с.
46. Савченко М. А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. 2 -ге вид., доп. Київ : Освіта, 1992. 176 с.
47. Синявський О. Спроба звукової характеристики літературної української мови. *Наукові записки Харківської науково-дослідної кафедри мовознавства*. Харків : ДВУ, 1929. № 2. С. 5 – 33.
48. Сіліванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник Полтава : «Довкілля-К», 2008. 712 с.
49. Сіліванова Л. М. Розвиток мовленнєвих та комунікативних вмінь дітей з особливими освітніми потребами на заняттях з музикотерапії. Кривий Ріг, 2017. 56 с.
50. Соботович Є. Ф. Концепції стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку порушенням мовленнєвого розвитку. *Дефектологія*. № 1, 2002. С. 2 – 7.
51. Соботович Є. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку. *Дефектологія*, 2002. №3. С. 24 – 28.
52. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії : Збірник наукових праць*. Київ : Актуальна освіта, 2004. С. 7–34.
53. Соловей О.А. Психолінгвістичне дослідження мовлення дітей дошкільного віку. *Психологічні науки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, 2010. Вип. 1. С. 270 – 279.
54. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Київ : Основа, 1998. 324 с.
55. Стахова Л. Л. Розвиток фонетико-фонематичних процесів у дітей із порушенням мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2020. Вип. 73. С. 80 – 87.
56. Тарасун В. В. Логодидактика: навч. посібник для вищ. навч. закладів. Київ. Вид-во нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2004. 348 с.

57. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць*: Вип. 4. 2007. С. 3 – 18.

58. Тищенко В. В. Фонематичні процеси в онтогенезі дитячого мовлення та методика діагностики їх порушень. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. 22 с.

59. Тоцька Н. І. Голосні фонемати української літературної мови. Київ : Вид-во Київськ. ун-ту, 1973. 193 с.

60. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Київ : Вища школа, 1995. 183 с.

61. Трифонова О. С. До проблеми становлення і розвитку звукової культури мовлення дітей дошкільного віку. *Наука і освіта*, 1997. №1. С.104 – 108.

62. Федорович Л. О. Формування правильної вимови у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Методичні рекомендації та дидактичний матеріал для логопедів шкіл і дитячих садків, учителів і вихователів загальноосвітніх і спеціальних освітніх закладів та батьків. Кременчук : Християнська зоря, 2011. 348 с.

63. Чаюк Т.А. Сучасні погляди на дитяче мовлення у лінгвістиці та психолінгвістиці. *Science and Education a New Dimension. Philology*, V(30), 2017. Р. 7 – 9. URL: www.seanewdim.com (Last accessed: 21.11.2023).

64. Чередніченко Н. В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім Слово, 2012. 208 с.

65. Шеремет М.К. Логопедія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. 672 с.

66. Ющук, І. П. Вступ до мовознавства. Київ : Рута, 2000. 126 с.

67. Bielova O. The state of development of components of speech readiness of older preschool children with speech disorders. *Special education*. Vol 1, No 42, 2021. P. 137–189. URL:

<https://www.journals.vu.lt/specialeducation/article/view/25427> (Last accessed: 21.11.2023).

68. Boriak O., Pakhomova N., Okhrimenko I., Odynchenko L., Usyk D. Psycholinguistic Research of Speech Activity of Junior Students with Intellectual Disorders. *Applied Linguistics Research Journal* 5 (6), 2021. C. 104 – 112.

69. Manipuspika, Y. S. Phonological Development of Children With Speech Delay. *Retorika: Jurnal Ilmu Bahasa*, 2019, 5(1), P. 12 – 22. URL: <https://doi.org/10.22225/jr.5.1.898.12-22> (Last accessed: 21.11.2023).

70. Wilson P., McQuaige F., Thompson L., McConachie A. Language Delay Is Not Predictable. Risk Factors, *Scientific World Journal*, 2013, P. 1 – 8.